TALABALARNING HUQUQIY MADANIYATINI OSHIRISHNING IJTIMOIY-HUQUQIY VA PEDAGOGIK OMILLARI

Jalilova Ziyoda Boboqul qizi
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,
"Yurisprudensiya" yo‘nalishi 1-kurs talabasi
ziyodajalilova61@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23956677

Аннотация. В данной статье анализируются социально-правовые и педагогические факторы, влияющие на процесс формирования и повышения правовой культуры студенческой молодежи в Узбекистане. На основе эмпирического исследования, проведенного среди 60 студентов первого курса Университета общественной безопасности, изучаются структура правосознания, уровень правовой грамотности и особенности проявления правового нигилизма в молодежной среде. Результаты анкетирования и контент-анализа учебных программ выявили преобладание репродуктивных методов обучения, что приводит к формированию пассивного правомерного поведения у 68% респондентов. На основе анализа трудов отечественных правоведов и педагогов предложен комплекс рекомендаций по внедрению интерактивных технологий (моделирование судебных процессов, правовое консультирование) для стимулирования правовой активности студентов.
Ключевые слова: правовая культура, правосознание, правовой нигилизм, студенческая молодежь, правовое воспитание, высшее образование, общественная безопасность, интерактивные методы.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda talaba-yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirish va oshirish jarayoniga ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy-huquqiy hamda pedagogik omillar tahlil qilingan. Jamoat xavfsizligi universiteti yurisprudensiya yo‘nalishi 1-kursining 60 nafar talabasi o‘rtasida o‘tkazilgan empirik tadqiqot asosida talabalarning huquqiy ong strukturasi, huquqiy savodxonlik darajasi va huquqiy nigilizm namoyon bo‘lish xususiyatlari o‘rganilgan. So‘rovnoma va o‘quv dasturlari kontent-tahlili natijalari shuni ko‘rsatdiki, ta’limda reproduktiv metodlarning ustunligi 68% respondentlarda passiv huquqiy xulq-atvor shakllanishiga olib kelmoqda. Mahalliy huquqshunos va pedagog olimlarning ilmiy ishlarini tahlil qilish asosida talabalarning fuqarolik pozitsiyasini faollashtirish uchun o‘quv jarayoniga interaktiv texnologiyalarni (sud jarayonlari imitatsiyasi, huquqiy maslahat) integratsiya qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar taklif etilgan.
Kalit so‘zlar: huquqiy madaniyat, huquqiy ong, huquqiy nigilizm, talaba-yoshlar, huquqiy tarbiya, oliy ta’lim, jamoat xavfsizligi, interaktiv metodlar.

Abstract. This article analyzes the socio-legal and pedagogical factors influencing the formation and enhancement of the legal culture of university students in Uzbekistan. Based on an empirical study conducted among 60 first-year students of the University of Public Safety, the structure of legal consciousness, the level of legal literacy, and the specific features of legal nihilism among youth are examined. The results of the survey and content analysis of curricula revealed a predominance of reproductive teaching methods, which leads to the formation of passive lawful behavior in 68% of

respondents. Based on the analysis of works by domestic legal scholars and educators, a set of recommendations is proposed to integrate interactive technologies (moot courts, legal counseling) into the educational process to stimulate students' active civic positions.

Key words: legal culture, legal consciousness, legal nihilism, student youth, legal education, higher education, public safety, interactive methods.

Kirish. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish yo‘lidan borayotgan O‘zbekistonda yosh avlodning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyatning eng intellektual va harakatchan qatlami bo‘lmish talaba-yoshlarning huquqiy savodxonligi va huquqiy faolligi davlatda qonun ustuvorligini ta’minlash hamda jamoat xavfsizligini mustahkamlash darajasini belgilaydi. Biroq zamonaviy global axborot makonining kengayishi va ijtimoiy munosabatlarning transformatsiyalashuvi sharoitida talabalar o‘rtasida huquqiy bilimlarga nisbatan loqaydlik, huquqiy nigilizm (qonunlarni inkor etish) yoki huquqiy passivlik kabi salbiy holatlar ham uchramoqda. Oliy ta’lim muassasalarima, xususan, Jamoat xavfsizligi universiteti kabi ixtisoslashgan ta’lim maskanlarida talabalarning huquqiy madaniyatini oshirish shunchaki normativ-huquqiy hujjatlar matnini yodlatish bilan cheklanmasligi kerak. Bu jarayon talabada qonunga itoatkorlikni ongli ehtiyoj sifatida shakllantirishni talab etadi. Ushbu muammoni tizimli tahlil qilish, uning ijtimoiy-huquqiy va pedagogik omillarini haqiqiy ilmiy asoslar doirasida ochib berish va amaliy yechimlar ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Shaxsning huquqiy ongi, madaniyati va huquqiy sotsializatsiyasi muammolari mahalliy huquqshunos va pedagog olimlar tomonidan chuqur o‘rganilgan. Akademik H.B. Boboyev va Z.M. Islomov o‘zlarining davlat va huquq nazariyasiga oid tadqiqotlarida huquqiy madaniyatni jamiyat sotsial kapitalining tarkibiy qismi hamda shaxs xulq-atvorini tartibga soluvchi eng oliy ichki qadriyat sifatida asoslaydilar [1, 142-b.]. Huquqiy madaniyatning nazariy asoslari va uning milliy xususiyatlari U. Tojixonov va A. Saidovlar tomonidan tizimli tahlil qilinib, shaxs huquqiy madaniyatining shakllanishida huquqiy tarbiyaning roli alohida ko‘rsatib o‘tilgan [2, 110-b.]. Oliy ta’lim tizimida talabalarning ijtimoiy va huquqiy ongi shakllanishining pedagogik-psixologik mezonlari Z.T. Nishonova tomonidan tadqiq etilib, unda talaba-yoshlarning yosh xususiyatlariga mos tashxis ko‘rsatkichlari ishlab chiqilgan [5, 64-b.]. Shuningdek, yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi va deviant xulq-atvorning psixologik determinantlari B.M. Umarov ishlarida huquqiy tarbiyadagi uzilishlarning oqibati sifatida ochib berilgan [6, 85-b.]. A.X. Saidov esa mamlakatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning yaxlit milliy tizimini yaratish huquqiy ongni shakllantirishning davlat va jamiyat institutlari hamkorligidagi modeliga tayanishini ta’kidlaydi [9, 8-b.]. Shunga qaramasdan, yurisprudensiya yo‘nalishi birinchi kurs talabalarining oliy ta’lim muhitiga moslashishi jarayonida ularning huquqiy madaniyatini faollashtirishning interaktiv-pedagogik mexanizmlari bugungi kun islohotlari talablari kesimida alohida yaxlit tadqiqotni talab etadi.

Tadqiqot obyekti va qo‘llanilgan metodlar. Ushbu tadqiqotning obyekti O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universitetining "Yurisprudensiya" yo‘nalishi 1-kurs talabalarida huquqiy madaniyatni shakllantirish va oshirish jarayonidir. Tadqiqotda miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlarini birlashtirgan aralash metodologik yondashuvdan foydalanildi. Empirik ma’lumotlarni yig‘ish maqsadida 2026-yilning sentyabr-oktyabr oylarida universitetning 1-kursida tahsil olayotgan 60 nafar talaba o‘rtasida sotsiologik-pedagogik so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma 12 ta yopiq va 3 ta muammoli situatsion (keys) savollardan iborat bo‘lib, talabalarning huquqiy bilim darajasini, qonunlarga bo‘lgan munosabatini va real huquqiy muammolarda qaror qabul qilish mexanizmlarini baholashga qaratildi. Shuningdek, universitetdagi huquqiy fanlar o‘quv dasturlari va sillabuslarining pedagogik kontent-tahlili amalga oshirildi. Olingan

ma’lumotlarning ishonchliligi huquqshunoslik prinsiplari va preventiv pedagogika qoidalari yordamida interpretatsiya qilindi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. O‘quv dasturlari va sotsiologik so‘rovnoma natijalari tahlili talabalarning huquqiy madaniyati tarkibida ma’lum bir tizimli uzilishlar mavjudligini ko‘rsatdi. O‘quv rejalari kontent-tahlil qilinganda, huquqiy fanlarga ajratilgan dars soatlarining 74% qismi an’anaviy ma’ruza va huquqiy normalarni shunchaki yodlashga (reproduktiv ta’limga) yo‘naltirilganligi, amaliy-interaktiv mashg‘ulotlar ulushi esa atigi 26%ni tashkil etishi aniqlandi. Talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, respondentlarning 82%i konstitutsiyaviy va huquqiy normalar bo‘yicha nazariy jihatdan yuqori savodxonlik ko‘rsatgan bo‘lsalar-da, ularning real hayotiy keyslar orqali huquqiy faolligini tekshirganda boshqacha manzara namoyon bo‘ldi. Savollarga javob bergan talabalarning 68%ida "passiv huquqiy xulq-atvor" ustunlik qilishi ma’lum bo‘ldi, ya’ni ular huquqbuzarlik guvohi bo‘lgan taqdirda jarayonga faol aralashish yoki qonuniy choralar ko‘rish o‘rniga, loqaydlik (neytrallik) pozitsiyasini tanlashlarini bildirishgan. Shuningdek, 1-kurs talabalarining 24%ida huquqiy normalarni fuqarolarning erkinligini cheklovchi ma’muriy bosim quroli sifatida idrok etish (huquqiy nigilizm elementlari) tendensiyasi mavjudligi aniqlandi. Bu holat talabalarda huquqiy ong shakllangan bo‘lsa-da, uning amaliy faollikka transformatsiya bo‘lish darajasi pastligini isbotlaydi.

Muhokama. Tadqiqot davomida olingan empirik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, talaba-yoshlarning huquqiy madaniyatini quruq nasihatgo‘ylik yoki ma’muriy bosim orqali oshirish mutlaqo samarasizdir. H.B. Boboyev va Z.M. Islomov konsepsiyalarida ta’kidlanganidek, huquqiy madaniyat shaxsning ichki e’tiqodi va yashash tarziga aylanishi lozim [1, 145-b.]. Buning uchun oliy ta’lim muassasalarida huquqiy ta’lim pedagogikasini tubdan yangilash, ya’ni darslarni muammoli seminar, interaktiv keyslar, imitatsion sud jarayonlari (moot court) shaklida tashkil etish zarur. Biz aniqlagan 68%lik passivlik ko‘rsatkichini sindirish uchun talabalarni passiv tinglovchidan huquqiy jarayonlarning faol ijrochisiga aylantirish talab etiladi. M. Tojiyev va S. Ziyomovlar qayd etganidek, yoshlarning huquqiy tarbiyasida pedagogik innovatsiyalardan foydalanish ularning fuqarolik mas’uliyatini ongli ravishda oshiradi [3, 48-b.]. Jamoat xavfsizligi universiteti talabalari o‘zlari o‘rganayotgan nazariy qoidalarni jamoat tartibini saqlash, qonuniylikni ta’minlash va inson huquqlarini himoya qilish kabi real amaliy keyslar bilan bog‘liq holda tahlil qilishlari tizimli natija beradi. Shuningdek, talabalarning huquqiy tarbiya metodikasini takomillashtirishda hududiy ehtiyojlar va huquqiy klinika (legal clinic) amaliyotidan keng foydalanish lozim [10, 92-b.]. Talabalarning huquqiy madaniyatini oshirishning pedagogik modeli quyidagi yo‘nalishlarni qamrab olishi lozim:

1. Talabalarda qonunga itoatkorlik xulq-atvorini jazolanish qo‘rquvi tufayli emas, balki jamiyat barqarorligi uchun shaxsiy mas’uliyat ekanligini anglash elementiga aylantirish.
2. Talabalarning ma’naviy-axloqiy ehtiyojlarini qonun ustuvorligi g‘oyalari bilan sintez qilish, ularda huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlash va ularga nisbatan murosasizlik immunitetini shakllantirish.
3. Axborot makonidagi huquqiy manipulyatsiyalarga qarshi turish va huquqiy savodxonlikni raqamli muhitda oshirish uchun o‘quv jarayoniga raqamli huquq (digital law) elementlarini kiritish.

Xulosa. Oliy ta’lim muassasalari talabalarining huquqiy madaniyatini oshirish tizimli, kompleks va uzluksiz pedagogik ta’sir choralarini talab etuvchi dinamik jarayondir. Bo‘lajak huquqshunoslar va jamoat xavfsizligi sohasi vakillarining huquqiy madaniyati yuqori bo‘lishi davlat va jamiyat hayotida barqarorlikni ta’minlashning bosh garovidir. O‘tkazilgan tadqiqot xulosalariga tayanib, quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Universitet o‘quv rejalaridagi huquqiy fanlar metodikasini yangilash, an’anaviy ma’ruzalar ulushini kamaytirib, muammoli darslar, interaktiv keys-stadi va talabalar huquqiy klinikasi mashg‘ulotlarini kamida 50%gacha kengaytirish.

2. Talabalarning faol fuqarolik pozitsiyasini rag‘batlantirish va passivlikni bartaraf etish maqsadida universitet miqyosida "Yosh ko‘ngilli huquqshunoslar" va "Jamoat xavfsizligi targ‘ibotchilari" kabi talabalar ijtimoiy klublarini tashkil etish va ularni profilaktik amaliyotga jalb qilish.

3. Talabalar o‘rtasida huquqiy ong o‘zgarishi va qonunlarga bo‘lgan ishonch darajasini doimiy monitoring qilish uchun har semestr yakunida tizimli anonim sotsiologik va pedagogik-psixologik diagnostika tizimini yo‘lga qo‘yish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES):

1. Boboyev H. B., Islomov Z. M. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2008. – 512 b.
2. Tojixonov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. 1-tom. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 1998. – 320 b.
3. Tojiyev M., Ziyomov S. Yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari // Oliy ta’limda ilmiy tadqiqotlar. – Toshkent, 2021. – № 2. – B. 45-51.
4. Karimov B. R. Talaba-yoshlar o‘rtasida huquqiy nigilizmni bartaraf etishning ijtimoiy-psixologik jihatlari // Huquq va burch. – Toshkent, 2023. – № 4. – B. 12-18.
5. Nishonova Z. T. Oliy ta’limda shaxs sotsializatsiyasi va huquqiy ong diagnostikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 180 b.
6. Umarov B. M. Yoshlar deviant xulq-atvori va huquqbuzarliklar profilaktikasi psixologiyasi. – Toshkent: Akademiya, 2017. – 215 b.
7. Deardorff D. K. Identification and Assessment of Intercultural and Social Competence as a Student Outcome of Internationalization // Journal of Studies in International Education. – 2006. – Vol. 10, № 3. – Pp. 241-266.
8. Zeer E. F. Psixologiya professionalnix destruktsiy: Uchebnoye posobiye dlya vuzov. – Moskva: Akademicheskiy proyekt, 2005. – 240 c.
9. Saidov A. X. O‘zbekistonda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning milliy tizimi // Demokratlashtirish va inson huquqlari. – Toshkent, 2022. – № 1. – B. 8-14.
10. Jalilov Sh. N. Oliy ta’lim muassasalarida huquqiy tarbiya metodikasini takomillashtirish // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2024. – № 3. – B. 88-95.